

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ПРАВА

**«ПРАВА ЛЮДИНИ В ПЕРІОД
ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ»**

Збірник матеріалів Міжнародної науково-
практичної конференції
(м. Одеса, 1 листопада 2024 року)

2024

УДК
341.231.14:355.271(062.552) П68

*Друкується за наказом ректора Національного університету
 «Одеська юридична академія» О. В. Тодошчака
 (наказ № 3177-44 від 08.10.2024 р.)*

Відповідальний редактор – президент Національного університету «Одеська юридична академія», академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України **Ківалов С.В.**
Заступник відповідального редактора – проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права, Заслужений юрист України **Аракелян М.Р.**

Укладачі:

Бехруз Хашматулла Набісвич – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;
Мануїлова Катерина Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;
Грушко Мальвіна Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;
Гребенюк Дмитро Олегович – PhD, асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Адреса редколегії:

Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, м. Одеса, 65009, вул. Фонтанська дорога, 23. Тел. +38(048)719 8685

«Права людини в період збройних конфліктів»: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини. 1 листопада 2024 р., м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2024. 539 с.

© НУ «Одеська юридична академія», 2024

© Кафедра міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»

Грушко Мальвіна Валеріївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

Тимошенко Дар'я Володимирівна

*юрист Регіонального центру прав людини,
здобувачка вищої освіти Національного
університету «Києво-Могилянська академія»*

ВИКЛИКИ ПРАВОЗАХИСТУ ПРАВ НА КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Загарбницька політика РФ щодо України, що бере свій початок декілька століть тому, досі продовжує існування, вдаючись до все більш “витончених” методів, та особливо посилюючись в період збройних конфліктів.

Збройні конфлікти, зокрема війна в Україні, показують вразливість культурної спадщини, яка піддається руйнуванню, розкраданню та незаконному переміщенню. Правозахист культурних цінностей під час збройного конфлікту є однією з найбільш нагальних проблем сучасного гуманітарного права і набуває критичного значення для збереження національної ідентичності, історичної пам'яті та культурної цілісності.

Наразі культура сприймається як щось, що про сегмент розваги. Такою думкою ми заперечуємо те, що культура здатна на більше і такі думки просуваємо на вищі рівні: політичний, юридичний, стратегічний, безпековий тощо. І, на жаль, без

збройного конфлікту ми б навряд чи почали говорити про те, як захищати культуру та як коректно з нею взаємодіяти.

Наразі, існують проблеми та виклики, які можна об'єднати за декількома категоріями:

Юридичний вимір:

- наше законодавство є критично застарілим. Ті підходи, які відображено зараз у «культурному законодавстві» відображає не сучасну Україну та її тяжіння до демократії, а пережитки СРСР;
- державні або регіональні установи, які відповідають за збереження, захист і управління культурними об'єктами, не мають достатнього рівня знань, ресурсів чи організаційної здатності для ефективного виконання своїх обов'язків;
- незважаючи на існування міжнародних конвенцій, таких як Гаазька конвенція 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, їх імплементація є недостатньою. Відповідальність за порушення часто є недосяжною, а заходи щодо переслідування винних осіб не завжди ефективні.

Політичний вимір:

- влада, сприймаючи культуру у вигляді розважального сегменту, не сприяє просуванню на вищому рівні питань про важливість культури та її вплив на національну ідентичність, свідомість та пам'ять, що є логічним наслідком низького рівня обізнаності державних та політичних діячів.

Фактичний вимір:

- відсутність цифровізації сфери культури створило проблему, що цінності, які знаходились, до прикладу, на момент окупації в Криму, є для нас фактично втраченими, оскільки ми не маємо уявлення про те, як вони виглядають, тож, навіть знаючи їхнє теперішнє місцезнаходження, їхня подальша ідентифікація була б дуже маломожливою, оскільки зробити це лише за описом не виглядає як реальна опція;
- працівники сфери культури на момент окупації або виїжджають з окупованої території, або залишають сферу культури, або переходять на сторону держави-агресора та сприяють руйнуванню культурної спадщини;
- під час бойових дій культурні пам'ятки, музеї, архітектурні споруди та археологічні об'єкти стають жертвами як прямих атак, так і вторинних пошкоджень. Зокрема, важливі історичні об'єкти можуть стати мішенями з метою руйнування не лише самого об'єкту, а і ідентичності народу як такого;
- розкрадання та нелегальна торгівля артефактами (чорна археологія) – незаконні розкопки, викрадення та продаж культурних цінностей, що здійснюються без дозволу держави чи відповідних органів (при чому як українських, так і окупаційних), з метою наживи. Це завдає шкоди культурній спадщині, позбавляючи суспільство важливих археологічних та культурних артефактів та перешкоджаючи пошкодженню науковому вивченню.

Які перспективи для культурної спадщини, що опинилась під окупацією РФ та до захисту якої ми не маємо доступу? На території тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим існують сотні поганих прикладів того, що відбувається та відбуватиметься надалі. Вони [приклади] демонструють, що поки матеріальна культурна спадщина перебуває в руках варварів, вона найбільш вразлива та гнучка до змін чи навіть зникнення.

Перший приклад – сучасний вигляд Ханського палацу в Бахчисараї [1]: численні тріщини на фасаді, процес заміни оригінальних елементів палацу на нові, проведення на території Палацу археологічних розкопок. Такий вигляд він має через те, що РФ систематично проводить масштабну так звану реставрацію, яка, звісно, не має нічого спільного з дійсним значенням цього слова, навіть якщо спиратись на російське законодавство, що регулює це питання. Автентичні елементи палацу замінюються на сучасні, що за своїми характеристиками та зовнішнім виглядом не відповідають оригінальним елементам. А про історичну цінність замінених автентичних елементів на нові мова навіть не йдеться.

Другий приклад – без перебільшення культурна катастрофа – так званий історичний комплекс “Новий Херсонес” [2], побудований на місці пам’ятки археології всесвітнього значення, що перебуває під охороною ЮНЕСКО – Херсонесу Таврійського. Варто зазначити, що самий Херсонес та його хора це масштабна пам’ятка, яка займає ледве не всю територію Севастополя, проте місце

нового комплексу розташоване якраз в буферній зоні – зони, що знаходиться під охороною [3].

Третій приклад – зруйнований палац Калга-Султан. Зруйнований він був ще до окупації Криму РФ, а ось в 2017 році адміністрація міста Сімферополь ініціювала проведення розкопок на території палацу. Водночас навколо палацу з'явилися огорожі, що свідчили про будівництво в межах пам'ятки археології будівлі [4]. Таким чином, російські археологи та адміністрація міста порушили МГП, розпочавши розкопки на окупованій території, а також позбавили можливості дослідження цієї пам'ятки українськими археологами в майбутньому.

Рішення щодо захисту культурної спадщини на окупованих територіях не повинні обмежуватись виключно метою притягнення до відповідальності осіб, причетних до руйнування, важливішим є запобігання руйнуванню та розграбуванню як під час збройного конфлікту, так і після його закінчення або деокупації окремих тимчасово окупованих територій.

До прикладу, використання технологій для створення цифрових копій важливих культурних об'єктів дозволяє зберігати точну інформацію про них і, у разі руйнування, використовувати ці дані для реконструкції. Крім того, запровадження систем раннього попередження про загрози культурним об'єктам у зонах конфлікту може знизити ризик їх пошкодження: дрони та супутниковий моніторинг можуть допомогти фіксувати пошкодження та розкрадання.

До відповідальності винних – посилення покарання за руйнування культурних цінностей через міжнародні трибунали може стати вагомим

стримуючим фактором для порушників, проте у такому випадку потрібно враховувати, що винні у злочинах проти культурної спадщини нерідко (дуже часто) усвідомлюють протиправність своїх дій, але не вірять, що будуть притягнуті до відповідальності, тож стримувати правопорушення на психологічному рівні може стати іншим викликом.

Важливим елементом захисту культурної спадщини є адвокація та підвищення рівня обізнаності як громадян України, так і представників міжнародної спільноти (пам'ятаємо, що наразі культура сприймається не як елемент національної ідентичності чи безпеки, а як розвага), тож інформування суспільства про важливість захисту культурної спадщини та формування правової, культурної та суспільної підтримки для її охорони – обов'язковий крок у системі рішень щодо захисту культурної спадщини.

Як Україна наразі реагує на виклики та проблеми захисту культурної спадщини, зокрема на руйнування та розграбування та як може реагувати? На рівні регіональних та генеральної прокуратури відкрита невелика кількість кримінальних справ, запровадження санкцій щодо фізичних та юридичних осіб, що залучені до процесу руйнування культурної спадщини. В свою чергу, Міністерство культури та стратегічних комунікацій епізодично висловлює стурбованість, глибоке занепокоєння, обурення та рішуче засудження, обмежуючись лише емоціями та не вдаючись до реальних дій.

В умовах збройного конфлікту культурна спадщина набуває особливого значення, адже вона є основою національної ідентичності, історичної

пам'яті та культурної тягlosti, а її знищення часто має на меті в тому числі знищення української ідентичності. Захист культурної спадщини у свою чергу вимагає комплексного підходу: не лише посилення правових інструментів, але й тісну співпрацю на міжнародному рівні, залучення громад, інноваційні технології, підтримку національних правозахисних інституцій та постійне вдосконалення методів захисту з урахуванням вдосконалення методів руйнування культурної спадщини Російською Федерацією.

Джерела:

1. Горе-реставрація Ханського палацу в Бахчисараї триває вже восьмий рік
<https://www.voicecrimea.com.ua/main/mainnews/article/s/gore-restavraciya-xanskogo-palacu-v-baxchisara%D1%97-trivaye-vzhe-vosmij-rik.html>
2. Вплив на українську ідентичність в Криму. Витяг з дослідження
<https://krymbezpravil.org.ua/analytics/vplyv-na-ukrainsku-identychnist-v-krymu-vytyah-z-doslidzhennia/>
3. Інформаційний огляд «Культурна спадщина України в Криму: пошкодження та знищення»
<https://krymbezpravil.org.ua/analytics/informatsiynnyu-ohliad-kulturna-spadshchyna-ukrainy-v-krymu-poshkodzhennia-ta-znyshchennia/>
4. Дворец калги — еще один камень преткновения в криму
<https://islam.in.ua/ru/istoriya/dvorec-kalgi-eshche-odin-kamen-pretknoveniya-v-krymu>

Ключові слова: руйнування, ідентичність, культурна спадщина, окупація, захист, розкрадання, реставрація.

ПИЛИПЕНКО В.П.

Ефективність Женевських конвенцій 1949 року про захист жертв війни через призму російської агресії в Україні483

ПАСЕЧНИК О.В., ЄРОФЕЄВА О.С.

Проблеми правового статусу військовополонених490

КОНОНЕЦЬ О.М., ПІНА Д.Р.

Захист прав людини відповідно до положень Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них 1977 року492

МИЦЬКА О.І.

Гуманність режиму утримання військовополонених через призму міжнародних стандартів500

ЛИСИК В.М.

Особливості механізму імплементації міжнародного гуманітарного права505

ГРУШКО М.В., ТИМОШЕНКО Д.В.

Виклики правозахисту прав на культурну спадщину: проблеми та перспективи512

МАРЧЕНКО Д.В.

Роль міжнародних договорів у забезпеченні захисту цивільного населення в умовах збройних конфліктів 519

ОМЕЛЬЧЕНКО І.І.

Актуальність принципу пропорційності в контексті захисту прав людини в умовах збройних конфліктів 525